THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

QATAG‘ON QURBONLARI: UNUTILMAS TARIX SABOQLARI

(XX asrning 20 – 50-yillarida O‘zbekistonda amalga oshirilgan siyosiy qatag‘on tarixi bo‘yicha ilmiy-ommabop maqola)

“Shahidlar xotirasi qancha e’zozlansa, istiqlolimiz qadri shuncha oshadi”

Shavkat Mirziyoyev, 2026-yil 28-avgust

Xolmatova Iroda

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti Bekobod manzili

“O‘zbek tili va adabiyoti” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada XX asrning 20 – 50-yillarida O‘zbekistonda amalga oshirilgan siyosiy qatag‘on siyosati, uning sabablari va oqibatlari qisqacha tahlil qilinadi. Alohida e’tibor 1937 – 1938-yillardagi “Katta qirg‘in” davriga, qurbonlar statistikasiga va jadidchilik harakat vakillarining fojiali taqdiriga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: qatag‘on, siyosiy ta’qiblar, NKVD, “Katta qirg‘in”, jadidchilik harakati, milliy ziyolilar, Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Cho‘lpon, shahidlar xotirasi

Kirish

XX asrning 20 – 50-yillari O‘zbekiston tarixidagi eng ayanchli davrlardan biri bo‘ldi. Bu yillarda minglab begunoh insonlar siyosiy qatag‘onlarga uchradi: ularning ko‘plari hayotdan mahrum qilindi, bodhqalaari esa uzoq yillar mehnat lagerlari va surgunlarda umr kechirishga majbur bo‘ldi. Qatag‘on siyosati alohida shaxslarning taqdirigagina emas, balki butun xalqning ma’naviy va madaniy taraqqiyotiga og‘ir zarba berdi: so‘z erkinligi cheklandi, olimlar, ijodkorlar va oddiy kishilar asossiz ayblovlar bilan qamoqqa olindi, otib tashlandi yoki Sibirga surgun qilindi.

1.Qatag‘onning mohiyati va “Katta qirg‘in” davri

Qatag‘on siyosati Sovet davlatining mutlaq hokimiyatini mustahkamlash, jamiyatda mustaqil fikrni bostirish maqsadida amalga oshirilgan bo‘lib, asosan NKVD tizimi orqali ishga tushirilgan. Natijada minglab begunoh insonlar “xalq dushmani” yoki “millatchi” sifatlari bilan ta’qibga uchragan. Qatag‘on tarixida 1937–1938-yillar alohida o‘rin tutgan bu davr “Katta qirg‘in” deb nomlanadi va bu siyosat 1937-yil 30-iyulda qabul qilingan mashhur 00447-sonli buyruq bilan boshlangan.

Rasmiy hujjatlarda keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, 1937 – 1953-yillar davomida O‘zbekistonda 100 mingdan ziyod kishi qatag‘on qurboniga aylangan: ulardan 13 ming nafari otib tashlangan, qolgan tahminan 87 ming nafari esa surgun yoki ozodlikdan mahrum etish jazolariga hukm qilingan. Tarixiy tadqiqotlarga qaraganda, aynan 1937-yil 10-avgustidan 1938-yil 1-yanvarigacha bo‘lgan davrda O‘zbekistonda 10700 kishi qamoqqa olingan, shulardan 3613 nafari otib tashlangan. “Katta qirg‘in” davrida 18000 dan ortiq ayol ham surgun qilingan.

2. Milliy ziyolilar qatag‘oni

O‘zbekistonda qatag‘onning eng og‘ir zarbasi jadidchilik harakati vakillariga tushdi. Abdulla Qodiriy (1894 – 1938) – “O‘tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon” romanlari muallifi 1937-yil 31-dekabrda hibsga olingan. Abdurauf Fitrat – olim, jadidchilik harakatining yetakchisi. Cho‘lpon – shoir, “Kecha va kunduz” romani muallifi. 1938-yil 4-oktyabr kechasi ularning barchasi boshqa o‘nlab milliy ziyolilar bilan birga otib tashlangan. O‘sha davrdagi davlat va partiya arboblari – Akmal Ikromov va Fayzulla Xo‘jayev ham 1938-yil mart oyida Moskvada otib tashlangan.

3. Tarixiy xotira

Mustaqillik yillarida qatag‘on qurbonlarining xotirasini abadiylashtirish maqsadida bir qator yodgorlik maskanlari barpo etildi: 2002-yilda Toshkentda “Shahidlar xotirasi” majmuasi ochilgan, har yili 31-avgust – Qatag‘on qurbonlarini yod etish kuni sifatida nishonlanadi. Mamlakatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ushbu tarixiy xotirani asrash masalasiga doimiy e’tibor qaratib kelmoqda.

Xulosa

Qatag‘on qurbonlari tarixi nafaqat o‘tmishga oid, balki kelajak avlodga saboq bo‘lib xizmat qiladigan bebaho tarixiy xtiradir. Bizning bugungi tinch zamonda yashashimiz uchun kurashgan minglab insonlarning taqdiri behuda ketmadi. Ularning xotirasini asrash va yosh avlodga yetkazish – bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh: “Shahidlar xotirasi qancha e’zozlansa, istiqlolimiz qadri shuncha oshadi” // Gazeta.uz, 2026-yil 28-avgust.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qatag‘on qurbonlari xotirasini abadiylashtirish bo‘yicha rasmiy hujjatlari// Gazeta.uz, 2024-yil 20-iyul.
3. “Qatag‘on qurbonlari xotirasi unutilmaydi (tarixiy ma’lumotlar) // O‘Za (uza.uz), 2024-yil 29-avgust.
4. “1938-yil 4-oktyabr qatag‘oni: Abdulla Qodiriy, Fitrat, Cho‘lpon va boshqa milliy ziyolilarning qatli // Oyina.uz; Sputnik O‘zbekiston, 2019-yil 10-aprel.